



Kakav je odnos etike i tranzicije?

Šta je ustvari tema ovog teksta? Da li da vam je približim kroz nekoliko pitanja? Da li su moral i etika isto što i zakon? Da li pravimo razliku između zakona i etike i morala? Da li je kršenje zakonske norme koje se kvalifikuje kao krivično djelo različito od kršenja moralne norme, što nije krivično djelo ali jeste razlog društvene osude? Da li su možda u tom kontekstu danas moralne razlike u društvu veće od ekonomskih razlika? Da li se razlike, ekonomske i moralne, gledano sa stanovišta društvenih grupa poklapaju?

Odnosno, da li su po pravilu siromašne grupacije moralne, a bogatije nemoralne? Da li je siromaštvo vrlina, a bogatstvo moralni grijeh? Da li je tržište uvijek nemoralno i prevarantsko, a država moralna? Da li je npr. u Crnoj Gori uspjeh nemoralan, a neuspjeh moralan? Zašto vam se može sve oprostiti sem uspjeh?

Da li je moral biološka ili društvena kategorija? Da li ga određuju geni ili okolnosti u kojima se živi? Da li ga možda određuje sistem u kome se živi i institucije sistema ili biološko porijeklo?

Da li je država ključni izvor nemoralna u društvu ako je postavljena na principu vlasti i borbe za vlast, a ne na principu servisa građanima? Zašto se danas politička elita u Crnoj Gori ne bori za državu kao servis građana, a ne za državu kao sredstvo vlasti i moći? Zašto se bori protiv male, mikro-države u Crnoj Gori, protiv ideje države uslužne građanima, već za veliku državu i veliku birokratiju? Da li nam treba velika država radi veće vlasti političara ili mala država da pruža servis građanima? Da li borba za veliku državu i moralno i nekorumpirano društvo, posebno u tranziciji, idu zajedno? Da li je moguće u uslovima tranzicije imati veliku državnu birokratiju koja funkcioniše na sistemu davanja dozvola građanima da rade i žive, graditi moralno, odnosno nekorumpirano društvo? Kako razdvajati etičko društvo u emocionalnoj klimi u kojoj je država bog i od boga? A zar to nije Crna Gora?

Kako da se razvija moral u društvu gdje preko 1/2 radno sposobnih ljudi živi od preraspodjele (tuđeg novca)? Zašto je arapski mislilac Ibn Kaldun rekao da čovjekov način razmišljanja i ponašanja zavisi od načina na koji dobija novac potreban za život?

Zašto je sve više istraživanja u svijetu koja dokazuju da je birokratizacija za moral društva isto što i sida za zdravlje čovjeka? Da li su i birokratizacija i sida rezultat

neprirodnog odnosa među ljudima? Da li globalizacija otkriva i jasno prikazuje i jednu i drugu bolest savremenog čovječanstva? Da li su zemlje u tranziciji samo nevjestije u prikriivanju bolesti od mnogih onih koji nam drže lekcije?

Da li je moral važan za ekonomsku efikasnost? Da li naši ljudi iz biznisa u Crnoj Gori shvataju značaj poslovnog morala? Da li npr. data riječ obavezuje? Da li se sadašnja generacija preduzetnika i biznismena pita šta se desilo sa zvijezdama biznisa iz kasnih '80-ih i '90-ih? Da li se, na prvi pomen, neko njih više i sjeća? Da li se pitamo: zašto su nestali? Zašto su propali? Da li, između ostalog, i zbog toga što su bili surovo, animalno sebični? Da li i zbog toga što su ljude sa kojima su radili posmatrali kao objekte i izvor zarade, a ne i kao ljudska bića koja imaju svoje interese, svoje želje i svoju slobodu?

Da li je moralno shvatiti privatnu svojinu kao pravo poslodavca da šamara radnike i da ih maltretira? Da li očekivati ekonomski razvoj bez ljudskog odnosa u firmi? Da li je današnja, po mom mišljenju, treća generacija tranzicionih preduzetnika u Crnoj Gori, naučila tu lekciju? Da li su prve dvije generacije možda propale što su se bili suviše oslonili na vlast i državu, a manje na tržište? Da li je naučena i ta lekcija?

Da li su možda propali jer nisu mislili o filantropiji, ali ne filantropiji prema birokratiji i politici, već prema građanima, posebno određenim grupama i pojedinim socijalnim funkcijama? Da li je treća crnogorska generacija tranzicionih biznismena shvatili ovu poruke iskustva?

Da li etičku klimu u društvu stvara samo vlast? Da li je stvara i opozicija? Da li je stvara i biznis? Da li je stvaraju i građani? Da li je stvara javno mnjenje? Kakav je današnji odnos prema privatnoj svojini i privatnom biznisu? Da li je to samo leglo prevare, korupcije, kriminala? Zamislite, da li bi Bil Gejts bio etički podoban da živi u Crnoj Gori? Kako to da je jedan propali student tako brzo zaradio 60 milijardi dolara? Da li bi Bil Gejts bio moralan u Crnoj Gori u kojoj se pored termina „novi bogataši“ uvodi termin „novi moralni autoriteti“? Da li se u Crnoj Gori moralno baviti biznisom ako od tih „samoproglšenih etičkih vrhova“ ne dobijete dozvolu? Kako bi, zaista, po njihovim kriterijumima prošao Bil Gejts? Da li bi pobjegao glavom bez obzira ili bi im dao svoje bogatstvo da ga oni preraspodijele? Da li smo svjesni klime u kojoj u Crnoj Gori živi 650.000 poštenih ljudi i 650.000 prevaranata i kriminalaca? Zar svako drugi nije sumnjiv, sem onog koji daje ocjenu?

Zaista, da li je Bil Gejts eksploator ili dobrotvor? Zar za mnoge on nije eksploator? Da li imamo moralno pravo da istovremeno koristimo kompjutere i da tužimo Bil Gjetsa za nemoral eksploatora? Da li je on tražio moralnu podršku od „moralnih vrhova“, ili od običnih ljudi, tj. tržišta, od milijarde korisnika proizvoda njegove ideje? Zar cijena nemorala nije kazna od tržišta – propadanje? Zar dvije generacije tranzicionih preduzetnika, ne samo u Crnoj Gori to već nisu osjetile?

Zapitajmo se – da li je profit moralan ili ne? Da li je moralno da vlasnici trgovine, danas već na evropskom nivou snadbjevenosti i usluge u Crnoj Gori, zarađuju profit? Da li oni eksploatišu građane; njihove kupce; koji imaju slobodu izbora gdje da kupe? Da li je bilo normalnije i moralnije vrijeme dugih redova i praznih državnih prodavnica? Zar samo prodat proizvod na tržištu, proizvod koji je neko dobrovoljno kupio, nije izvor sreće i zadovoljstva kupca? Zar kupovinom tog proizvoda kupac nije riješio svoj problem? Kako bi se osjećali kada bi ponovo pošli na benzinsku pumpu – nema beznina; u prodavnicu – nema hljeba i mlijeka; autobusku stanicu – nema autobusa? Zar svi ti hrabri preduzetnici koji nam danas to omogućavaju nemaju pravo da na toj usluzi zarađuju? Zar nemaju prava na profit?

Zar naše osnovno etičko pravo nije da tražimo i imamo slobodu izbora? Zar sloboda nije ključni izvor morala i etike?

Zar ekonomska sloboda nije osnov poslovnog morala i poslovne etike?

Da li država, njena birokratija i protekcionisti u tranzicionim državama ugrožavajući ekonomske slobode, ugrožavajući profit, ugrožavaju i etičke osnove društva u tranziciji? Zašto je Adam Smit prvo napisao djelo o slobodi, moralnoj sreći i racionalnoj sebičnosti, a potom djelo koje je Biblija ekonomije? Zašto je prvo pisao o racionalnoj sebičnosti, a potom o profitu? Zar Smit racionalnu sebičnost čovjeka nije definisao kao njegovu svjesnost da i drugi ljudi imaju svoje interese i da je stoga naš interes ograničen interesima drugih ljudi?

Zašto su moji tekstovi samo u obliku pitanja? Da li je to možda i zbog toga što je svako pitanje više od pola odgovora?

Ili je to možda moja reakcija na današnju svakodnevicu u kojoj živimo, a u kojoj svako daje odgovore ali je malo onih koji razumiju i znaju što je **u pitanju**? Zar kada se ne zna što je pitanje nije normalno da i neznalci daju odgovore? Zar ovo nije vrijeme tačnih odgovora na pogrešno postavljena pitanja? Zar naš moral i etika ne traži da se vratimo pitanjima, koliko god da su surova, a ne da unaprijed dajemo i propisujemo željene odgovore?

Zar tu nije ta etička petlja današnjeg društva, posebno tranzicionog?